

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 157 КК УКРАЇНИ

Ясь А. О.

*Національна академія прокуратури
м. Київ, Україна*

В даній статті проаналізовано одну з таких додаткових ознак суб'єктивної сторони складу злочину, як мотив. У теорії кримінального права під мотивом злочину розуміють спонукання до вчинення злочину. Така пропозиція викликана доцільністю та необхідністю, оскільки наразі органи досудового слідства не завжди встановлюють мотив злочину, що часто призводить до неправильної кваліфікації відповідних діянь та невірному призначенню покарання. Обов'язок з'ясування мотиву злочину потрібно покласти не лише на органи досудового розслідування, а й на суд.

Ключові слова: мотив, злочин, покарання, кваліфікація злочину, суб'єктивна сторона злочину, склад злочину, додаткова ознака складу злочину, обов'язкова ознака складу злочину.

Як відомо, у теорії кримінального права суб'єктивна сторона включає у себе такі елементи, як вина, мотив та мета. При чому лише один з них є обов'язковим елементом – вина, а два інші є факультативними ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. Інтерес даного дослідження представляє така ознака злочину, як мотив. У кримінальному праві важливість питання мотиву злочину ніколи не викликала сумніви та не втрачала своєї актуальності. Так, дана проблематика була об'єктом дослідження таких відомих науковців, як Владимиров Л. Є., Петражицький Л. І., Познишев С. В., Таганцев М. С., Фойницький І. Я., Чубинський М. П. Аналіз їх досліджень свідчить, що в більшості випадків мотив розглядався ними як суттєва ознака при визначенні психічного ставлення особи до свого злочинного діяння та наслідків. Ними не заперечувалось велике значення психологічного підґрунтя в мотиві злочину.

Наприклад, видатний правник Таганцев М. С. називав мотиви підставами, що спонукали особу до злочинної дії [1, с. 235]. Владимиров Л. Є. наголошував, що мотив пояснює виникнення конкретного злочину і має глибоке значення для психологічного розуміння діяння [2, с. 145]. Спасович В. Д., у свою чергу, вдало порівняв кримінальну справу, в якій не було встановлено мотивів злочину, зі статуєю без голови чи без рук, чи без тулуба [3, с. 628]. Відомий фахівець у галузі права Чубинський М. П. у мотиві бачив первісну ланку вольового процесу і підкреслював, що мотив є витоком злочину, конкретним фактом, що підлягає обов'язковому судовому розгляду [4, с. 109]. Фойницький І. Я. вважав, що в разі ігнорування мотиву виникає загроза неповноти судового дослідження [5, с. 271].

Взагалі під мотивом (від латинського «moveo» – рухаю, штовхаю) у загальній психології розуміють те, що спонукає людину до діяльності, те, чому здійснюється-

ся така діяльність [6, с. 96]. У теорії ж кримінального права під мотивом злочину розуміють спонукання до вчинення злочину. Зважаючи на велику цінність значення мотиву при кваліфікації злочину, виникла група вчених, яка дотримується думки, що мотиви на рівні з виною мають бути обов'язковими ознаками злочину. Свою позицію вони пояснюють наступним. Мотиву злочину притаманні всі загальнопсихологічні характеристики мотиву людської поведінки та діяльності. В свою чергу, злочин належить до специфічного виду свідомої людської діяльності, тобто є вольовим актом, що передбачає мету, вибір засобів, мотив і оцінку дій. У психологічному аспекті мотив є необхідним, невід'ємним і реально існуючим компонентом у структурі будь-якої діяльності суб'єкта. З цього приводу заслуговують на увагу такі принципові положення психологічних досліджень: поняття діяльності завжди пов'язано з поняттям мотиву; діяльності без мотиву не існує; «немотивована» діяльність – це діяльність, що не позбавлена мотиву, а діяльність з суб'єктивно та об'єктивно прихованим мотивом. Без мотиву неможливо розкрити психічну природу діяльності.

Оскільки кожна людська діяльність здійснюється вмотивовано, тобто з певним мотивом, то і в злочині як у специфічному різновиді діяльності людини завжди є присутнім мотив. Безмотивних злочинів не існує, як не існує безмотивної поведінки взагалі. Слід зазначити, що діяльність у психології визначається як цілісний вмотивований акт поведінки. Отже, і в діяльності, і в поведінці суб'єкта обов'язково знаходиться своє виявлення мотив.

Крім того, мотив є рушійною силою злочинного діяння, його внутрішнім джерелом, тож злочин – це лише форма виразу й об'єктивізації мотиву суб'єкта. Отже, мотив є обов'язковою і невіддільною ознакою злочинного діяння, він є присутнім у кожній із складових частин діяння – дії або бездіяльності [7, с. 19-20].

Зазначені доводи звучать досить обґрунтовано та переконливо. На практиці визначення мотиву злочину як обов'язкової ознаки злочину допоможе правильно кваліфікувати та інкримінувати певне діяння. Свідченням тому є реальний випадок, що набув широкого розголосу та полягав у наступному. Так, неоднакову реакцію світової спільноти викликали дії заступника начальника Оперативного управління Генштабу Війська Польського полковника Ришарда Куклінського, який був таємним агентом американської розвідки та передав США 35 тисяч сторінок засекречених матеріалів, а яких йшлося про Варшавський Договір, план введення в Польщі військового стану, точні місця майбутньої дислокації штабів усіх родів військ Радянської Армії під час початку можливих військових акцій тощо. Напередодні запровадження воєнного стану в Польщі Куклінський Р. разом з дружиною та двома синами були евакуйовані до США. Там же Куклінський Р. отримав звання полковника Збройних сил, довічну охорону з боку ФБР, вищу військову медаль від ЦРУ, посаду у Міністерстві оборони та Держдепартаменті США, тобто здобув всіляку пошану американської нації та її уряду. У Польщі ж такі дії військового викликали шквал обурення, за що його у 1984 році військовий суд у Варшаві заочно засудив до смертної кари, потім вирок було замінено на двадцять п'ять років ув'язнення.

На думку історика професора Анджея Пачковського, розвідницька робота полковника Ришарда Куклінського на користь Сполучених Штатів Америки рішуче обмежила можливості мілітарної експансії Радянського Союзу на Західну Євро-

пу. Як зазначив професор Пачковський, дії полковника Куклінського спричинили до утримання миру у Європі в період «холодної війни». За словами професора Пачковського, хоча інформація, яку передавав Ришард Куклінський не призвела до повалення СРСР, проте вона перешкодила Радянському Союзові провадити більш активні дії. «Була це інформація, що служила не тільки покороєнню поневоленого світу, але обороні світу вільного», – сказав Анджей Пачковський. Так, Куклінський Р. діяв в інтересах Польщі, щоб захистити своїх співвітчизників та завадити тоталітарному прорадянському режимові в державі. Саме тому після розпаду СРСР військова прокуратура ухвалила сенсаційне рішення: справу проти Куклінського Р. припинити і визнати, що він діяв, керуючись вищою метою, заради «інтересів Польщі», йому було також повернуто і звання полковника [8], [9].

Отже, мотив Куклінського зіграв ключову роль у кваліфікації діянь полковника, хоча і формально його дії відповідали злочину. Враховуючи все сказане вище, ми приєднуємося до науковців, які пропонують визнати мотив злочину обов'язковою ознакою злочину, оскільки з'ясування мотиву злочину має велике практичне значення: при кваліфікації злочинів, при відмежуванні злочинів від діянь, що містять формальні ознаки злочину, при визначенні судом покарання. Не дарма римські юристи в цьому аспекті говорили: «Ratio est legis anima (anima legis); mutata legis ratione mutatur et lex», що означає – мотив є душею закону; при зміні мотиву змінюється і закон.

Про важливість врахування мотиву злочину зазначає навіть і Верховний Суд України у своїй постанові від 1 квітня 1994 року № 1 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини», де підкреслюється, що «суди не завжди глибоко з'ясовують мотив ... вбивств або заподіяння потерпілим тілесних ушкоджень»; при розгляді справ суди повинні забезпечувати «всебічне, повне та об'єктивне з'ясування події злочину, його наслідків, характеру вини та мотивів діяння...»; мотив злочину повинен враховуватися судом при призначенні покарання [10, с. 661-662]. Тому мотив злочину не варто недооцінювати в теорії, коли він важливий і застосований на практиці.

Що стосується статті 157 КК України, то відповідно до чинного законодавства мотив діяння на кваліфікацію не впливає. Дозволимо собі дещо не погодитись з цим. Як ми вже зазначали, для правильної кваліфікації злочину потрібно з'ясувати мотив злочину в кожному конкретному випадку. В межах названої статті розглянемо такий приклад. Особа за попередньою змовою з групою осіб домовилася про перешкодження вільному здійсненню громадянином свого виборчого права шляхом підкупу. Виконавця затримали під час здійснення підкупу, тому йому інкримінували ч. 1 ст. 157 КК України. І лише з'ясування мотиву вчиненого злочину може дати можливість вияснити, що даний злочин був здійснений за попередньою змовою групою осіб, а отже дане діяння перекаваліфікується з ч. 1 на ч. 3 ст. 157 КК України. Як бачимо, з'ясування мотиву злочину безпосередньо впливає на його кваліфікацію, саме тому вважаємо, що на законодавчому рівні повинен бути покладений обов'язок з'ясування мотиву злочину, настільки, наскільки це можливо. Крім того, таке закріплення на законодавчому рівні дозволить швидше на правильніше відмежовувати злочин від діянь, що містять

формальні ознаки злочину. Наприклад, якщо голова виборчої комісії передчасно закрити виборчу дільницю, вигнавши всіх людей звідти перед тим, то його дії можна кваліфікувати за ст. 157 КК України. При в'ясненні обставин з'ясовується, що мотивом його діяння було збереження життя та здоров'я людей, оскільки він отримав анонімне повідомлення про вибух бомби, то, звісно, в такому випадку голова виборчої комісії не буде нести кримінальну відповідальність, зокрема за ст. 157 КК України.

Враховуючи все зазначене, приходимо до таких висновків. З'ясування мотиву злочину/діяння має важливе як теоретичне, так і практичне значення. У зв'язку з цим, пропонуємо та одночасно підтримуємо думку провідних учених, що мотив злочину, у тому числі злочину передбаченого ст.157 КК України, необхідно визнати обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину. Обов'язок з'ясування мотиву злочину, вбачається найбільш оптимальним, покласти не лише на суд, а й на органи досудового розслідування.

Список літератури:

1. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции: Часть общая : в 2 т. / Н. С. Таганцев. – М. : Наука, 1994 – Т. 1. – 380 с.
2. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах / Л. Е. Владимиров. – СПб., 1910. – 392 с.
3. Спасович В. Д. Судебные речи известных русских юристов / В. Д. Спасович. – М., 1957. – 870 с.
4. Чубинский М. П. Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве / М. П. Чубинский. – Ярославль, 1900. – 360 с.
5. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / И. Я. Фойницкий. – СПб., 1899. – Т. 2. – 437 с.
6. Психологічний словник / за ред. члена-кореспондента АПН СРСР В. І. Войтка. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
7. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.
8. Схоже, радянської інтервенції у 1981 році не планувалось // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://vgolos.com.ua/articles/rozsekrecheno_taiemnytsi_zaprovadzheniya_voienного_stanu_v_polshchi_100313.html.
9. Смерть полковника Ришарда Куклінського // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://www2.polskieradio.pl/eo/print.aspx?iid=7540>.
10. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах / відп. ред. В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 800 с.

Ясь А. А. Отдельные вопросы субъективной стороны преступления, предусмотренного ст. 157 УК Украины / А. А. Ясь // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65), № 2-2. – С. 280-284.

В данной статье проанализирован один из элементов субъективной стороны состава преступления – мотив. В теории уголовного права под мотивом понимают побуждение к совершению преступления. Такое предложение вызвано целесообразностью и необходимостью, поскольку сейчас органы досудебного следствия не всегда устанавливают мотив преступления, что часто приводит к неправильной квалификации соответствующих деяний и неверному назначению наказания. Обязанность выяснения мотива преступления нужно переложить не только на органы предварительного расследования, но и суд.

Ключевые слова: мотив, преступление, наказание, квалификация преступления, субъективная сторона преступления, состав преступления, дополнительный признак состава преступления, обязательный признак состава преступления

**SOME ASPECTS OF MENTAL ELEMENT IN CRIME UNDER RULE 157
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Yas A. O.

National Academy of Prosecution, Kyiv, Ukraine

This article analyses motive as one of the additional features of mental element in crime. In the theory of criminal law the motive is a inner abetment to commit crime. Any activity is associated with motivation, so the motive is necessary and integral component of any activity, including the crime. Since motive of the crime has an important role, and very often plays a key role, in the qualification of the crime, author joins an opinion of leading scientists in the field of criminal law, including in particular L.E. Vladimirov, L.I. Petrazhitsky, S.V. Poznyshev, M.S. Tagantsev, I.Ya. Foynytskyy, M.P. Chubynsky. Suggesting that in most cases the motive is an essential feature in determining the mental attitude of a person to his criminal acts and consequences. They have been denied the importance of the psychological basis of motives. That consider a motive as mandatory feature of the crime. This is explained by necessity of proper qualification of the crime and further proper sentencing, which can be provided through establishing the motive by the criminal investigation bodies. This fact is confirmed by the case-law and Acts of the Supreme Court of Ukraine. Therefore, in many cases, only finding out the motive is the only criteria for telling apart an act and a crime. In this regard, for the theory of criminal law it is proposed to consider the motive as the basis of mental element in crime, to facilitate proper qualifications and fair punishment. It seems that the obligation to ascertain the motive of the crime should be mandatory not only for the pre-trial investigation, but also for the court.

Key words: motive, crime, punishment, qualification of the crime, the mental element in crime, the crime, additional element of a crime, the essential characteristics of the crime.